

Bjarne Stoklund

17. JANUAR 1928 - 3. MAJ 2013

AF JØRGEN STEEN JENSEN

Bjarne Stoklund var født i Kolding 1928, han blev student fra byens gymnasium 1946 og cand.mag. i historie og dansk fra Københavns Universitet 1955. Han var assistent ved Nationalmuseet fra 1949, museumsinspektør ved Frilandsmuseet 1958-71 og professor i europæisk etnologi ved KU 1971-96 samt gæsteprofessor ved University of Edinburgh 1997. Han var medlem af Selskabet fra 1991 og en flittig deltager i møderne.

Som 21-årig historiestuderende var Bjarne Stoklund blevet ansat ved Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), der hørte under Nationalmuseets 3. afdeling, i dag kendt som Nyere Tid. Afdelingslederen var Axel Steensberg, men det var tydeligt nok lederen af NEU, den tidligt afdøde museumsinspektør Svend Jespersen (1908-58), som havde den største faglige og vel også personlige betydning for Bjarne Stoklund. I 1971 efterfulgte han Steensberg i dennes professorat i materiel folkekultur, hurtigt omdøbt til Europæisk Etnologi. Bjarne Stoklund beklædte stillingen, til han lod sig pensionere, hvorefter han havde en flittig tilværelse indtil sin sygdom og død. I det meste af Stoklunds periode lå Institut for Europæisk Folkelivsforskning i Brede gamle skole i umiddelbar nærhed af Frilandsmuseet.

Som sagt var Bjarne Stoklund umådelig flittig. Han modtog i forbindelse med 75-årsdagen et festskrift, *Forskellige Mennesker? Regionale Forskelle og kulturelle Særtræk*.

I bibliografien kan man finde detaljer om de mange skriftlige arbejder, som Bjarne havde udarbejdet på daværende tidspunkt. De 241 titler afspejler hans vekslende interesser. Fra ungdommens udarbejdelse af spørgelister for NEU, f.eks. *Tyende og Død og Begravelse* til en stadig kraftigere koncentration om landbygninger, bl.a. på Færøerne, Island og øgrupperne omkring Skotland. Samtidigt voksede også Bjarnes generelle interesse i etnologi: faghistorie, udstillingshistorie, bondeøkonomi og materiel kultur samt det menneskeskabte kulturlandskab. Det ser man bl.a. i den samling af hans afhandlinger og artikler, som – forsynet med en indledning – udkom netop omkring 75-årsdagen med titlen *Tingenes Kulturhistorie. Etnologiske studier i den materielle kultur* (Museum Tusulanum, Kbh. 2003). Bogen er blevet udbredt, ikke blot i fagkredse.

I det hele var Bjarne meget vedholdende i nogle af sine emner. I begyndelsen af 1950'erne (1953-54) skrev han speciale i historie om teknik og organisation i det senmiddelalderlige kystfiskeri. Materialet blev brugt til en opsats i Handels- og Søfartsmuseets årbog samt til en lang række fortrinlige bidrag i *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder*. Da Bjarne blev klar over, at der blandt historikere og især middelalderarkæologer var stigende interesse for fiskeriet og dets organisering i senmiddelalder og renaissance, tog han emnet op igen og udgav i år 2000 en veldokumenteret og spændende bog om *Bondefiskere og strandsiddere. Studier over de store sæsonfiskerier 1350-1600*. Undersøgelsen vedrører to geografisk veldefinerede typer af sæsonfiskerier, det østdanske sildefiskeri og den vestjyske torske- og flynderfangst. Der er mange detaljerede oplysninger, både om Skanör/Falsterbo, de nord- og østsjællandske fiskelejer samt de vestjyske. Bjarne havde været dybt nede i kildematerialet som Roskildebispens jordebog fra o. 1370 og relevante lensregnskaber fra 1500-tallet. Bogen kom næsten 100 år efter den artikel af Johannes Steenstrup i *Historisk Tidsskrift*, der først inspirerede ham.

Man kan nok sige, at museumsfolk, som Bjarne Stoklund jo oprindelig var og forskningsmæssigt vedblev at være, er privilegerede. Tjenstligt arbejde og tjenstlige undersøgelser udvikler sig let til en passioneret form for forskning, og når man så kan skrive, som Bjarne kunne, kan der komme hele mesterværker frem. Frilandsmuseet – og Nationalmuseets Bondegårds Undersøgelser – havde opdaget et forbløffende velbevaret husmandshus fra Kalvehave i Sydsjælland. Huset stod tomt, men indeholdt meget ældre, eller rettere gammelt inventar, ligesom der var en forbløffende god fotodokumentation fra de senere generationer. Det blev erhvervet, nogle år senere nedbrudt og flyttet til magasin på Frilandsmuseet. I et af Bjarnes første år som inspektør fik han til opgave at sørge for at genopføre det med de mange detaljer, som viste et par hundrede år tilbage i tiden. Beboerne må

betegnes som småkårsfolk, efter hvem der sjældent er bevaret ret meget. Bjarne har utvivlsomt under arbejdet både tænkt og sagt, at det kunne være sjovt at se nærmere på sagen, fordi huset dokumenterede, hvorledes folk fra mere beskedne sociale lag som landhåndværkere og hjulmagere havde levet, og således var et eksempel på den sammensatte bondeøkonomi. Og det gik altså sådan, at Bjarne en lille snes år efter, at huset var genopført, og efter at han havde foretaget arkivstudier i diverse arkiver – husmandsstedet havde nemlig i tidens løb hørt under flere forskellige godser – kunne skrive en charmerende og velillustreret lille bog, *Huset og skoven. Et sjællandsk husmandshus og dets beboere gennem 300 år*. Universitetslektor Signe Mellemgaard har i en udførlig engelsksproget nekrolog sat Bjarne Stoklunds forskervirksomhed ind i en større sammenhæng med bl.a. Kalvehavehuset som eksempel. Mens Bjarne i en artikel, der var udarbejdet i forbindelse med flytningen og genopførelsen af huset, lægger hovedvægten på husets boliger, som de fremstår på Frilandsmuseet, og specielt den måde, de er opført på, så fremhæver hun, at bogen fra 1980 sætter byggeriet ind i en større samfundsmæssig sammenhæng. På denne måde bliver det lille husmandshus fra Sydsjælland en prisme til en bredere forståelse af de økonomiske, økologiske og sociale betingelser. Specielt er opmærksomheden rettet mod bondeøkonomien og især udnyttelsen af skoven, som allerede nævnes i titlen.

Læsø i det nordlige Kattegat spillede en stor rolle både i Bjarne Stoklunds liv og hans forskning. Bjarne's familienavn viser hen til en bebyggelse midt på Læsø. Bjarne's anden publikation kom i *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1952. Den hed "Gammeldags landbrug på Læsø". I bibliografien fra 2003 har jeg optalt, hvor mange gange Læsø forekom alene i titlerne – det blev til 13 gange, af gode grunde uden det afsluttende store værk, som Bjarne arbejdede på til det sidste, *Læsø Land*. Det er nu er under udgivelse hos Museum Tusulanum. Hans grundige studier, hvori indgik et par års kandidatstipendium i 1960'erne, tillod fuld udnyttelse af både trykte og utrykte kilder, f.eks. Viborg Domkapitels arkiv. Læsø hørte under domkapitlet i Viborg fra engang i middelalderen til domkapitlernes ophævelse under den tidlige enevælde. Takket være sine historiske og etnologiske studier kunne Bjarne inddele Læsøs historie i fire epoker med mellemliggende omstillingsfaser, se bl.a. *Arbejde og Kønsroller på Læsø c. 1200-1900*, 1988. Perioderne viser Læsø som et unikt samfund, der fungerede inden for de større danske, norske og nordvesteuropæiske samfunds politiske og økonomiske betingelser:

1. Saltudvindingsperioden o. 1200-1520. Pga. forårs- og sommervarmen blev havvandet på fjæren, øens store sandflade, inddampet til en skorpe af sammenkittet sand. Når havet igen kryber ind over sandfladen dannes en saltlage, der er tungere end havvandet, og som synker ned i sandet, indtil

den rammer lerlaget under øen. Saltsyderne kunne så gennem brønde hente saltlagen op i syderierne, og det træ, der i rigt mål var i skovene, blev derefter brugt ved sydningen (venligst meddelt af Jens Morten Hansen).

2. Tømmerhandelsperioden o. 1570-1700. Tømmeret blev hentet i Norge og transporteret til Vesteuropa, f.eks. England og Holland.
3. Forhyringsperioden, hvor mange mandlige Læsø-boere lod sig forhyre til sejlads på nordvesteuropæiske skibe. o. 1750-1880.
4. Fisker- og husmandsperioden o. 1920-1960.

I tømmerhandels- og forhyringsperioderne, altså fra sidst i 1500- til sidst i 1800-tallet udviklede mands- og kvindeverdenen sig meget forskelligt i forhold til øvrige Danmark. Det er bemærket og beskrevet af mange rejsende og embedsmænd. Groft sagt: Det med jorden var kvindernes sag, mændenes arbejde lå på havet. Måske var det if. Bjarne ikke så enkelt, men vi ser, at der var arbejder, som en mand med sømandsfortid (hvad de fleste havde) godt kunne påtage sig, mens der var andre typer arbejde, som han for enhver pris søgte at undgå, og som derfor i stor udstrækning blev udført af indvandrede karle og husmænd fra Jylland, kaldet 'klunter'. Kvindens rolle i landbruget bestod i særligt tilpassede arbejdsprocesser og redskaber, som afveg fra det øvrige lands, og hvor kvinderne selv tilpassede sig rollen. Rengøring og madlavning var begrænset til et minimum, børnene blev i stort omfang overladt til sig selv. Kvinderne havde på grund af forholdene overtaget alle beskæftigelser i hus, mark og hede. De specielle eksistensvilkår og måden at organisere tilværelsen på har frembragt en særlig, ejendommelig Læsøkultur, og det er det, der gør det så spændende at følge Bjarne Stoklunds fremstilling – som fagfællen Holger Rasmussen udtrykte det i sin anmeldelse af Læsøbogen i *Folk og Kultur* 1989.

Bjarnes og mine faglige veje krydsedes på Læsø i begyndelsen af 1980'erne, da et stort sølvmonetfund fremkom på Bogøgård, Vesterø sogn. Det kunne dateres til 1670'erne (slutmønt 1672) og er et af de største møntfund, vi kender fra perioden. Men hvordan og hvorledes i øvrigt? Nu dykkede Bjarne ned i sin detaljerede viden, og vi publicerede sammen i *Skalk*. Kapitaldannelsen synes i det væsentlige at være afsluttet sidst i 1660'erne, og Bjarne sætter den i forbindelse med tømmerhandelen på Norge. 1671 var der if. en optælling 81 Læsø-skuder og fartøjer, der tog sig af denne handel. Bogøgård, hvor skatten blev fundet, ejedes 1662 af Laurids Lauridsen Melchiorson, gift med Maren Andersdatter. Man ved, at Laurids havde 1 à 2 skuder, men selv nævnes han senest 1675. Under Den skånske krig i de følgende år er der ingen skibslister, og siden hører vi intet om Laurids, mens hustruen, Maren Andersdatter, 1683 omtales som enke. Hun døde 1691, og der blev sat en stor ligsten over hende, nu i Vesterø kirkes ligkapel. Men på den meget slidte gravsten er også afbildet et

skibsforlis. Bjarne argumenterer overbevisende for, at det kun kan hentyde til Laurids Melchorsens død til søs, vel under Den skånske krig - og han tog hemmeligheden om sin begravede skat med sig. For resten havde Bjarne takket være sin viden om Læsøs historie også en idé om, hvad den store pengesum kunne have været bestemt til! Lad mig tilføje, at det er meget, meget få af 1600-tallets mange og store skattefund, hvor vi så sikkert kan identificere den oprindelige ejermand, hans person og hans omgivelser. Som oftest er det blot miljøet, der kan indkredses.

Under sine år på Frilandsmuseet udviklede Bjarne Stoklund et andet speciale, som han selv først samlede i en lille oversigt på et halvt hundrede sider, *Nordatlantisk byggeskik. Kontinuitet og forandring 9. - 19. årh.* (1987), hvorefter der et par år senere kom en stor og gennemdokumenteret, smuk bog, *Det Færøske Hus i kulturhistorisk belysning*. Frilandsmuseets første Færøhus var en moderne kopi fra begyndelsen af 1900-tallet. Det var nu i 1950'erne modent til udskiftning, og Bjarne blev 1959 sendt til Færøerne, hvor han med den ledsagende arkitekt, Curt von Jessen, rejste rundt for at se på mulighederne. Til sidst fandt han et hus på Bordoy, Múla, et hus, som er opført så sent som 1866, men meget traditionelt. Det blev trods mange praktiske vanskeligheder taget ned og fragtet til Danmark, hvorefter det 1961 blev genopsat i Sorgenfri. Huset er bygget i den middelalderlige stavværkstradition, som altså blev videreført på Færøerne endnu i anden halvdel af 1800-tallet. I den ene halvdel af huset var *glasstuen*, der kulturhistorisk set var den yngste del af huset. I den anden halvdel var den middelalderlige del af bolighuset, *røgstuen*. Denne stues enkle indretning afspejler middelalderlig tradition, gulvet var et muldgulv, og langs væggene var smalle siddebænke. Røgen trak ud gennem lyrehullet. Navnet røgstuen kendes først fra 1660'erne, og det er formentlig opstået, da glasstuen kom i brug. Det oprindelige navn har været *stuen*, og den afløste i 1000- eller 1100-tallet vikingetidens ildhus. Bjarne viser, hvor godt den færøske erhvervskultur, som domineredes af eksporten af uld og uldprodukter, passede til huset. Eller for at citere hans lille bog:

Med de smalle bænke langs væggene og lyren i tagryggen, hvorfra dagslyset nåede enhver krog af stuen, var røgstuen ideel som arbejdsrum, hvor mange mennesker skulle arbejde sammen. Her var også tilstrækkeligt med luft og ventilation, så røgstuen ikke blev så beklumret, som en ovnstue ville blive det i en tilsvarende situation. I røgstuen samledes i disse århundreder medlemmerne af de store hushold på gårdene og arbejdede med uldspinding og strømpestrikning, mens der blev sunget og fortalt historier.

Bjarne spørger dernæst, hvorfra færingerne fik ressourcer til at opretholde traditionen med en stavbygget stue, som krævede rigeligt med træ. Der var jo drivtømmer,

men ellers måtte træet importeres fra Norge, og Færøerne fik takket være monopolhandelen øget velstand fra o. 1730. Bjarne konkluderer, at man på Færøerne i middelalderen og renæssancen var åbne for kulturelle impulser udefra, mens man i de følgende århundreder fastholdt de allerede skabte former mht. boligindretning og byggemåde og videreførte dem næsten uændret.

Hvis man skal søge at sammenfatte Bjarne Stoklunds arbejde, er det nærliggende at tage hans bidrag til Universitetshistorien som udgangspunkt, idet jeg har tilladt mig at almengøre hans udsagn (bd.11, s.117), som i teksten kun dækkede 7-8 år. Bjarne tog sine forskningsinteresser fra museet med til sit professorat, som i øvrigt var præget af tolerance over for andre tilgange til faget. Hans ”studier over byggeskikkens formvariationer i den førindustrielle bondekultur er udtryk for en faglig kontinuitet, men de er ikke repræsentative for den forskning, som foregik ved Institutet ...”

Bjarne Stoklund nedlagde megen arbejdskraft i redaktionsarbejde som hovedredaktør af *Ethnologia Europaea* 1984-98, senere medredaktør 1999-2003, medlem af redaktionerne af *Ethnologia Scandinavica* 1988-96, samt af *Folk og Kultur* 1972-83.

Bjarne Stoklund var en fremragende formidler, både mundtligt og skriftligt, hvad der betød meget, også i hans virksomhed som universitetsprofessor. Han var åben for i institutarbejdet at inddrage andre forskningsretninger end sine egne, men i vor sammenhæng er det Bjarne egen forskning, vi skal samles om og glæde os over. Her må jeg sige, at det har været en stor berigelse at stifte bekendtskab med den vedholdenhed, som kendetegnede både denne forskning og hans øvrige arbejde.

Æret være Bjarne Stoklunds minde.

Udvalgte henvisninger:

Universitetslektor Signe Mellegaard: "Rupture and Continuity. Reflections on the Relationship between Synchrony and Diachrony in Ethnology, in Memoriam Bjarne Støklund", *Ethnologia Europaea. Special issue. European Ethnology Revisited*. 44:2, 2014, s. 94-109 (Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen).

Bibliografi til 2003 i Inge Adriansen og Palle O. Christiansen (red.): *Regionale Forskelle og kulturelle Særtræk*. Folkemindesamlingens kulturstudier, bd. 3. Ebeltoft, Skippershoved, 2003, s. 239-52.